

УДК 342.2.3.:34

**КЫРГЫЗСТАНДА ӨКҮЛЧҮЛҮК ДЕМОКРАТИЯНЫ ИЗИЛДӨӨДӨГҮ АЙРЫМ
МЕТОДОЛОГИЯЛЫК МАМИЛЕЛЕР ЖӨНҮНДӨ**

Муратбаева К.Н.

Фил. и. к.

Ош мамлекеттик университети,
Эл аралык билим берүү колледжи
Ош шаары, Кыргыз Республикасы

**О НЕКОТОРЫХ МЕТОДОЛОГИЧЕСКИХ ПОДХОДАХ
В ИЗУЧЕНИИ ПРЕДСТАВИТЕЛЬНОЙ ДЕМОКРАТИИ В КЫРГЫЗСТАНЕ**

Муратбаева К. Н.

к. ф.н.,

Ошский государственный университет,
Колледж международного образования,
Г. Ош, Кыргызская Республика

**BOUT SOME METHODOLOGICAL APPROACHES
IN THE STUDY OF REPRESENTATIVE DEMOCRACY IN KYRGYZSTAN**

Muratbaeva. K.N., Ph.D.,

Osh State University,
College of International Education,
Osh city, Kyrgyz Republic

Аннотация. Макаланын теориялык негизи – классиктердин жана заманбап авторлордун эмгектери. Мында өкүлчүлүк институттары концептуалдык жактан же коомдук-саясий кубулуштардын контекстинде талдоого алынган. Методологиялык негизди конкреттүү тарыхый жана салыштырма мамиле менен айкалыштырууда системалык жана структуралык-функционалдык анализдин жалпы илимий принциптери түздү, алар өкүлчүлүктүү демократиянын институционалдык чөйрөсүнүн генезисин жана азыркы абалын анын башка кубулуштары менен байланышында изилдөөгө мүмкүндүк берди. Кыргызстанда эгемендүүлүктү алгандан кийин реформаларды ишке ашыруудагы айырмалоочу мүнөздөмөлөрдү аныктоо үчүн салыштырма талдоо колдонулган. Системалык мамиле өкүлчүлүктүү демократиянын институттарын долбоорлоого мүмкүндүк берет, ал саясий системанын ичиндеги ар кандай институттардын ортосундагы себеп-натыйжа байланыштарын аныктоо менен шартталган (башкаруу формасы жана бийликти түзүү ыкмасы, башкаруу формасы жана өкүлчүлүк системасы, партиялык жана шайлоо системалары). Институционалдык түзүлүштөрдүн ченемдик структурасын аныктоо үчүн структуралык-функционалдык метод колдонулган. Өкүлчүлүк институттарынын колдонулуп жаткан теорияларын, концепцияларын теориялык жактан маңыздуу талдоо, ошондой эле жалпылоочу методологияларды иштеп чыгуу, негизги илимий ыкмаларды синтездөө Кыргызстандын мамлекеттик органдарынын практикалык ишинде пайдалуу боло турган акыркы корутундуларды иштеп чыгууга өбөлгө түздү.

Негизги сөздөр: бийликтин өкүлчүлүк органдары, демократиялык институттар, теория, түшүнүк, маңызы, өзгөчөлүктөрү.

Аннотация. В представленной статье в качестве теоретической основы выступили работы как классиков, так и современных авторов, в которых концептуально или в контексте социально-политических явлений анализировались институты представительства. Методологическую основу составили общенаучные принципы системного и структурно-функционального анализа в сочетании с конкретно-историческим и компаративистским подходом, что дало возможность исследовать генезис и современное состояние институциональной среды представительной демократии в ее взаимосвязи с другими феноменами социально-политической сферы. Сравнительный анализ использовался для выявления отличительных характеристик в проведении реформ в Кыргызстане после обретения независимости. Системный подход позволяет проецировать институты представительной демократии, что было обусловлено выявлением причинно-следственных связей между различными институтами в рамках политической системы (форма правления и способ формирования правительства, форма правления и представительская система, партийная и избирательная системы). Структурно-функциональный метод применялся для выявления нормативной структуры институциональных образований. Теоретически осмысленный анализ существующих теорий, концепций институтов представительства, а также разработка обобщающих методологий, синтеза основных научных подходов способствовал выработке итоговых выводов, которые будут полезны в практической работе государственных органов в Кыргызстане.

Ключевые слова: представительные органы власти, демократические институты, теория, концепция, сущность, специфика.

Abstract. In the presented article, the theoretical basis was the work of both classics and modern authors, in which institutions of representation were analyzed conceptually or in the context of socio-political phenomena. The methodological basis was the general scientific principles of systemic and structural-functional analysis in combination with a specific historical and comparative approach, which made it possible to study the genesis and current state of the institutional environment of representative democracy in its relationship with other phenomena of the socio-political sphere. Comparative analysis was used to identify distinctive characteristics in the implementation of reforms in Kyrgyzstan after gaining independence. The systems approach allows us to project the institutions of representative democracy, which was due to the identification of cause-and-effect relationships between various institutions within the political system (form of government and method of government formation, form of government and representative system, party and electoral systems). The structural-functional method was used to identify the normative structure of institutional formations. A theoretically meaningful analysis of existing theories, concepts of institutions of representation, as well as the development of generalizing methodologies, synthesis of basic scientific approaches contributed to the development of final conclusions that will be useful in the practical work of government bodies in Kyrgyzstan.

Key words: representative authorities, democratic institutions, theory, concept, essence, specificity.

Киришүү. Заманбап юриспруденцияда өкүлчүлүк институттары жаатындагы саясий процесстерди талдоодо көптөгөн методологиялык ыкмалар бар, алардын өкүлдөрү бул кубулуштун ар кандай аспектилерин карашат. Ар кандай методологиялык ыкмаларды колдонуу процессинде ар кандай окумуштуулардын илимий көз караштарын жана корутундуларын салыштырууга болот, ошондой эле натыйжаларды жалпылоого, ал тургай кандайдыр бир универсалдуу методологияны иштеп чыгууга аракет жасоого болот.

Изилдөө ыкмасы. Көбүнчө изилдөөчүлөр төмөнкү негизги методологиялык ыкмаларды аныкташат: тарыхый, нормативдик, институттук, социологиялык, структуралык-функционалдык, рационалдуу тандоо теориясы жана дискурсивдүү. Бул ыкмалардын ар бири дифференциацияга ээ. Биз Кыргызстанда саясий системаны жана коомдук турмуштун бардык жактарын демократиялаштыруу болгон өткөөл мезгилдеги өкүлчүлүк институттарын изилдөөгө байланышкан кээ бир негизги методдорго гана токтолобуз.

Талкуу. Эң толук жана объективдүү талдоо үчүн детал керек. Келгиле, бир нече деңгээлдерди карап көрөлү.

1) Парламентаризм институтун изилдөөдө көбүнчө **тарыхый ыкма** колдонулат. Мисалы, көпчүлүк батыш парламенттеринин ишмердүүлүгүн түшүнүү жана талдоо бир топ кыйын. Демократия жолуна түшкөн өлкөлөргө тараган негиздерди түзгөн салттар жана жол-жоболор илгери эле тамыр жайган. Бул, мисалы, көп мамлекеттердин саясий турмушунда парламенттин ролун азайтуу маселеси. Эгерде мындай тезис салыштырмалуу талдоо үчүн баштапкы чекит катары алынса, анда бул төмөндөө салыштырмалуу мүнөзгө ээ экендигин белгилей кетүү керек. Албетте, бир катар өлкөлөрдө, анын ичинде Кыргызстанда парламенттин башка таасир этүүчү ры-

чагдары: түзөтүүлөр, партиялардын же көпчүлүктүн коалициясынын кысымы, коомдук пикирди мобилизациялоо практика калыптанып калган.

2) **Институционалдык мамиле.** Бир топ убакыт бою бул ыкма АКШ менен Улуу Британияда үстөмдүк кылган методологиялык салттардын бири болгон. Анын өкүлдөрү саясий институттарды изилдөөгө негизги көңүл бурушту. Мында формалдуу укуктук мүнөздөгү институттар (парламент, партиялар, шайлоо системасы) гана талдоого алынган. Институционалисттер мамлекеттик башкаруунун формалдуу укуктук аспектилерин, атап айтканда конституциялык документтерди жана алардын жоболорун практикада (формалдуу уюмда, ишмердүүлүктө) ишке ашырууну изилдеп чыгышкан.

Бул бир нече жолдор менен көрүнөт, атап айтканда:

- изилденип жаткан институттардын өзгөчөлүгү;

- мыйзамдардын, формалдуу нормалардын жана алардын саясий системага, адамдын жүрүм-турумуна тийгизген таасиринин көз карандысыздыгы [1, б. 50].

Кээ бир институттардын болушунун себептери жана кесепеттери либералдык демократиянын баалуулуктарынын болушу же жоктугу деп эсептелген. Ошондуктан, бул багыттагы көптөгөн эмгектерде эки тезис негизделген: башкаруунун демократиялык формалары эң жакшы жана прогрессивдүү (АКШ, Англия). Калган өлкөлөр чет өлкөлөр катары каралып, ошондуктан начар изилденген. Бул талдоо тарыхый-укуктук материалдарды изилдөөгө негизделген, анын негизинде мамлекеттин саясий институттары мүнөздөлгөн.

Ошону менен бирге, убакыттын өтүшү менен бул багыттын кемчиликтери жана алсыз жактары ачыкка чыкты, алар төмөндөгүлөр менен айтылды:

- талдоо предметинин чектелиши;
- мекеменин же категориянын өз-

гөчөлүгүн эсепке албастан, билдирүүнүн формаларын гана эске алган формалдуу мамиле;

- теориянын прескриптивдик (рецептивдик) мүнөзү, өнүгүүнүн жалпы закон ченемдүүлүктөрүнүн формулировкаланбагандыгы [2, б. 19].

3) Талдоо процессинде **структуралык-функционалдык мамиле** коомду туруктуу элементтери бар система катары, ошондой эле бул элементтердин ортосундагы байланыш жолдорун көрсөтөт. Бул элементтер системанын структурасын түзөт.

Структуралык-функционалдык мамилеге ылайык, коом подсистемалардын жыйындысы катары көрсөтүлүшү мүмкүн. Алардын абалы функцияларды жана ролдорду аткаруу муктаждыктары менен түшүндүрүлөт. Демек, изилдөөнүн негизги милдети, бул ыкманын өкүлдөрүнүн айтымында, системанын элементтерин, алардын функцияларын жана алардын ортосундагы байланыш ыкмаларын аныктоо болуп саналат.

Белгилей кетсек, Т. Парсонс түзүмдүк-функционалдык анализдин негиздөөчүсү болуп эсептелет, ал саясий процеске системалуу көз карашка негиз салган. Ал коомду 4 подсистемага бөлөт: экономикалык, саясий, ченемдик жана маданий. Ар бир подсистема системанын бүтүндүгүн сактоо үчүн белгилүү бир функцияны аткарат.

Экономикалык подсистема коомдон тышкы чөйрөгө адаптациялоо функциясын аткарат; саясий коом үчүн жалпы максаттарга жетүү функциясын аткарат; ченемдик – элементтердин ортосундагы тең салмактуулукту сактоочу интеграциялык функция; маданий – коомдук түзүлүштүн кайра жаралышы, социалдык чыр-чатактарды чечүү. Өз кезегинде, подсистемалардын ар бири тиешелүү мүнөздөмөлөргө ээ система катары да көрсөтүлүшү мүмкүн. Ошентип, структуралык-функционалдык мамиле саясий системалардын теориясын түзүүгө негиз

болуп, саясий системанын туруктуулугун аныктоочу факторлорго чоң көңүл бурган. Саясий модернизация теориясы ушул методологиялык негизде пайда болгон.

Бул мамиленин негизги оң жактары болуп төмөнкүлөр саналат: саясий системанын теорияларынын, модернизация теориясынын жана саясий процесстин универсалдуу компоненттерин аныктоого негизделген теориянын пайда болушу. Мындан тышкары, анын пайда болушу мамлекеттин жана башка саясий институттардын ишинин формалдуу эмес механизмдерин изилдөөнүн өнүгүшүнө жакшы таасирин тийгизген.

Ошол эле учурда, структуралык-функционалдык мамиле кээ бир кемчиликтерге ээ болгон, алардын ичинен төмөнкүлөрдү белгилей кетүү керек:

- саясий процесстердин микродеңгээлинде талдоо жүргүзүүгө жетишсиз көңүл буруу;

- адамдардын саясий жүрүм-туруму алардын функционалдык статусунун туундусу катары каралып, социалдык факторлордун таасири бааланбай калган;

- конфликттердин келип чыгуу себептерине жана механизмдерине жетишсиз көңүл буруу [3, б. 67].

Ошол эле учурда практика көрсөткөндөй, аны башка ыкмалардын элементтери менен айкалыштырып колдонууда эң жакшы натыйжалар алынат. Адамдардын ортосундагы социалдык мамилелер татаалдашып, жаңы керектөөлөр жана иш-аракеттер пайда болот. Демек, коом өзгөрүп жаткан чөйрөнүн талаптарына кантип ыңгайлашат деген суроо теориялык жактан гана эмес, практикалык жактан да актуалдуу болуп көрүнөт. Ал эми ага жооп берүү ар бир коомдун жашоо жөндөмдүүлүгүнүн жана туруктуулугунун негизин түзгөн адаптация механизмдерин аныктоого мүмкүндүк берет.

Бирок, жарандык коомдун, партиялык системанын өнүгүү процесстери,

анын укуктары жана эркиндиктери менен көз карандысыз инсандын пайда болушу жарандардын мамлекетке таасирин тийгизе баштаганына, бул үчүн саясий уюмдарды (партияларды, кыймылдарды ж.б.) түзө баштаганына алып келди. Бийлик мамилелеринин татаалдыгын жана көп өлчөмдүүлүгүн түшүнүү, мындан ары мамлекеттик түзүмдөрдүн ишмердүүлүгү менен гана чектелбейт, саясатты түшүндүрүүгө институттук мамилени кайра карап чыгуу зарылчылыгына алып келди.

Бирок, илимпоздордун пикири боюнча, системалык ыкманы киргизүүнүн себеби - тез өзгөрүп жаткан дүйнөнүн азыркы шарттарында коомду туруктуулукту жана жашоону камсыз кыла турган универсалдуу моделдерди жана механизмдерди издөө.

Ошентип, коомго карата «система» термини Т. Парсонс тарабынан коомго өз ара көз карандылыкта болгон подсистемалардын өз ара аракетин катары болжолдонгон.

Демек, подсистемалардын ар бири белгилүү бир функцияларды аткарат жана алар биргелешип бүтүндөй коомдун иштерин камсыздайт [3, б. 70].

Д. Истон саясий системаны «коомдо баалуулуктар бөлүштүрүлө турган өз ара аракеттенүү» деп аныктаган. «Саясий системанын жашашы үчүн зарыл болгон шарттарды талдоону» артыкчылыктуу милдет катары коюу. Ал мындай категориялар каралышы керек деп эсептеген: ресурстарды жана баалуулуктарды бөлүштүрүү боюнча коомдо бийликтин калыптанышынын жана иштешинин механизми болуп саналган саясий система.

Системалуу мамиле коомдун турмушундагы саясаттын ордун дагы так аныктоого жана андагы социалдык өзгөрүүлөрдүн механизмдерин аныктоого мүмкүндүк берди. Бир жагынан алганда, саясат салыштырмалуу өз алдынча чөйрө болуп саналат, анын негизги максаты ресурстарды бөлүштүрүү жана бул

бөлүштүрүүнү милдеттүү шарт катары кабыл алууга стимул болуп саналат. Экинчи жагынан, саясат чыр-чатактын алдын алышы керек. Д.Истон «саясий турмушту системалуу талдоо анын жооп берүү жөндөмдүүлүгүнө негизделет деп эсептеген.

Мисалы, өнүгүп келе жаткан өлкөлөрдөгү саясий системанын туруксуздугу ага коом тарабынан коюлган талаптардын масштабынын өсүшүнүн натыйжасында келип чыккан. Демек, саясий системанын негизин түзгөн саясий коомчулук, ал өз кезегинде ага таянат. Бул баалуулуктарды жок кылуу саясий системанын бузулушуна алып келет. Конституциялык нормалар жана башкалар да андан кем эмес мааниге ээ. [4, б. 15].

Анализге башкача мамилени Г. Алмонд сунуш кылган, ал саясий системанын коомдогу кайра курууларды ишке ашыруу жана ошол эле учурда стабилдүүлүктү сактоо жөндөмдүүлүгү саясий институттардын ролдорунун жана функцияларынын адистештирилишинен көз каранды экендигине таянган.

Бүтүндүктүн ар бир элементи (мамлекет, партиялар, топтор, элиталар ж.б.) бүткүл система үчүн маанилүү функцияны аткарат. Демек, системаны белгилүү бир функцияларды аткарган структуралардын «өз ара аракетин» катары кароого болот. Алар чогуу системанын негизги муктаждыктарын канааттандырууну камсыз кылат.

Мындай практикаларды талдоонун негизинде саясий системаларды салыштырып изилдөөлөр өнүгө баштаган. Эффективдүү коомдук өнүгүүнү камсыз кылуу үчүн зарыл болгон негизги функцияларды бөлүп көрсөтүү маанилүү болду.

Саясий системаларды салыштырып талдоо формалдуу институттарды изилдөөдөн саясий жүрүм-турумдун конкреттүү көрүнүштөрүн кароого өтүүнү билдирет. Ушунун негизинде Г.Алмонд жана Д.Пауэлл саясий системаны мамлекеттик

институттар гана эмес, ошондой эле саясий маселелер боюнча коомдун бардык структуралары тарабынан ишке ашырылуучу ролдордун жана алардын өз ара аракеттенүүсүнүн жыйындысы катары аныкташкан. Ошентип, алар структураны өз ара байланышкан ролдордун жыйындысы катары түшүнүшкөн.

Мисалы, Г. Алмонд жана Д. Пауэлл анын иштеши үчүн жетиштүү шарттарды аныкташкан. Атап айтканда, алар саясий система үч топ функцияларды натыйжалуу аткарууга тийиш экендигин белгилешти:

а) тышкы чөйрө менен өз ара аракеттенүү функциялары;

б) саясий чөйрөнүн ичиндеги өз ара байланыш функциялары;

в) системанын сакталышын жана адаптацияланышын камсыз кылуучу функциялар. Төмөндө Кыргызстанда болуп жаткан саясий процесстерге карата бул функциялардын иш-аракеттерине кеңири токтолобуз.

Марксизмдин көз карашы боюнча, «саясий система саясий процесстин субъекттеринин – социалдык топтордун кызыкчылыктарын чагылдырган коомдук надстройканын элементи катары чечмеленет. Бул кызыкчылыктар саясий процесстер аркылуу, саясий чечимдерди кабыл алуу жана ишке ашыруу аркылуу саясий структуралардын жардамы менен ишке ашат» [5, 60-б.].

Салыштырмалуу изилдөөлөр үчүн айрым өлкөлөрдүн саясатын салыштыруу маанилүү. Бир кыйла татаал метод макросоциалдык жана система ичиндеги элементтерди карайт, мында саясий кубулуштардын өзгөрмөлөрүнүн ортосундагы байланыш ачылганда. Салыштырмалуу анализдин азыркы изилдөөчүлөрү макросоциалдык бирдиктерди саясий режимдердин, саясий институттардын, партиялардын тартибинде аныкташат [6, б. 43]. Институттардын салыштырма талдоосу вертикалдык жана горизонталдык анализди камтыйт: бийлик-

тин бардык бутактарынын ар кандай деңгээлдеги бир тектүү структуралары салыштырылат - борбордо, региондук жана жергиликтүү деңгээлде; демократиялык институттар менен бийликтер, партиялык системалар, маданий жана саясий моделдер салыштырылат. Бул түпкүлүгүндө бийлик менен партиялардын, бийлик менен жарандардын ортосундагы мамилени изилдөө. Бул метод демократиянын типологиясын аларды иш жүзүндө конкреттүү ишке ашырууда баалоого мүмкүндүк берет.

Кыргызстанда саясий кайра түзүүлөр мамлекеттүүлүктү калыптандыруунун татаал мезгилинде болуп өтүү: өнүккөн саясий институттарсыз, демократиялык башкаруунун тажрыйбасы жана экономикалык өбөлгөлөрү жок, партиялык система, шайлоо мыйзамдары өнүкпөгөн ж.б. өзүнүн мазмунуна жана спецификасына ээ болгон, бирок алар жалпысынан демократиялык жол менен бара жатышты.

Эгемендүүлүк теориясынын илимий негизделиши мамлекеттик эгемендүүлүк реалдуу мамлекеттин табигый калыптанышынан, өнүгүшүнөн жана жетишүүдөн тураарын далилдейт. Мамлекеттик суверенитеттин калыптанышы тарыхый процесс болуп саналат, анын жүрүшүндө эгемендүүлүктүн түпкү шарттары калыптанат жана бекитилет, мамлекеттин прогресске реалдуу жөндөмдүүлүгү камсыз кылынат.

Мамлекетте саясий жана коомдук институттардын калыптануу процесстери тандалган стратегиялык максатка, саясий курска көз каранды жана аларды практикалык ишке ашыруунун натыйжалуулугу менен аныкталат. **Эгемендиктин калыптануу** процессинин толуктугу актуалдуу (реалдуу) суверенитет түшүнүгү менен мүнөздөлөт. Саясий туруктуулукту, экономикалык системанын нормалдуу иштешин, инсандын, коомдун жана мамлекеттин кызыкчылыктарынын айкалышын камсыз кылуучу негиз-

ги шарттардын жыйындысын билдирет. Бул концепция А.Тоффлер тарабынан «Үчүнчү толкун» термини менен иштелип чыккан [7, б. 148], электрондук жана маалыматтык революциялардын таасири астында коомдук турмуштун бардык чөйрөлөрүндөгү өзгөрүүлөрдү сүрөттөөгө арналган. Бирок, концепциянын өзүнөн келип чыгышы С. Хантингтонго таандык, ал «Демократиялык үчүнчү толкун» деген макаласын жарыялаган [8, б. 125]. Анын концепциясы боюнча, «демократиялаштыруунун үчүнчү толкуну» 90-жылдардын башында болот жана төмөнкүдөй мүнөздөлөт:

- Глобалдык процесс, бул өткөөл процесстердин формасына, интенсивдүүлүгүнө жана мүнөзүнө улуттук, тарыхый, экономикалык жана социалдык-маданий шарттар, ошондой эле эл аралык факторлор таасир этет. Демек, азыркы шарттарда бардык мамлекеттер демократиялык процесстердин таасиринде турат.

- Саясий түзүлүштүн эң артыкчылыктуу формасы катары чечмеленүүчү демократиянын ички баалуулугун таануу.

- Демократиянын көп формаларын таануу.

Калктын шайлоо кампанияларына гана эмес, чечимдерди даярдоого жана ишке ашырууга, ошондой эле алардын аткарылышын көзөмөлдөөгө түздөн-түз катышуусунун зарылдыгын негиздеген партиялык демократиянын (партиципалдык демократия) теориясы да кеңири жайылды. Албетте, катышуу демократиясынын негизги максаттары: коомду ар тараптуу демократиялаштыруу жана инсандын өзүн-өзү ишке ашыруу.

Өкүлчүлүктүү концепция демократияны бийликтин жана башкаруунун бардык деңгээлдеринде жоопкерчилик принцибин так ишке ашыруу менен элдин алдында компетенттүү жана жооптуу өкүлчүлүктүү бийлик катары түшүнүүгө негизделген. Эл менен анын өкүлдөрүнүн ортосундагы мамилелер көзөмөлдүн, ишенимдин жана мамлекет-

тик органдардын компетенциясына конституциялык чектөөлөрдүн негизинде түзүлөт [9, б. 161].

Саясий демократиянын режими, биз азыр өзүбүздүн тажрыйбабыздан көрүп тургандай, саясий профессионалдардын классынын режими, алар өздөрү бийлик жана оппозиция функцияларын өз ара бөлүшөт. Анткени, «саясий класс - бул негизги критерийди - саясий стабилдүүлүктү сактоону эске алуу менен профессионалдардын корпорациясы, анын белгиси коомдогу туруксуздукка алып баруучу массалык активдүүлүктүн жоктугу болуп саналат. [3, 87-б.].

Корутунду. Өкүлчүлүктүү демократиянын жана аны ишке ашыруунун механизмдериндеги болгон айырмачылыктар демократиянын ар түрдүү теорияларын, анын теориялык моделдерин жана концепцияларын ачык көрсөтүп турат.

Коомду кайра куруу процессиндеги негизги кызыкчылык – демократиянын классикалык өкүлчүлүк модели. Өкүлчүлүктүү демократия авторитаризмдин күчөшүнө жана анын тенденцияларына каршы кепилдик боло албайт.

Коомдун табиятын изилдөөгө жана адамдын “табигый жана ажырагыс укуктары” идеясына жана адамдардын баштапкы теңдигине негизделген рационалдуу башкаруу системасын курууга байланышкан темалардын ичинен бир нече негизги этаптарды бөлүп көрсөтүүгө болот [10, б. 123].

1) Мамлекеттик эгемендүүлүктүн келип чыгышы жана жеке адамдардын ортосундагы кызматташтыктын пайда болушу.

2) Бийликти бөлүштүрүү принциби [50].

3) Коомду чексиз бийликтен коргогон саясий механизмдерди түзүү, башкача айтканда, ар кандай топтордун кызыкчылыктарын бириктирген жана коргогон саясий уюмдарды түзүү жана иштетүү эркиндиги.

Өкүлчүлүктүү парадигма түздөн-түз жарандык коом түшүнүгүнөн келип чыгат, мында адамдар өз кызыкчылыктары менен топторго бөлүнөт. Бул кызыкчылыктарды коргоо үчүн саясий актерлордун ролун эффективдүү көрсөтө алган уюмдар керек. Ошентип, Кыргызстандын саясий системасын демократиялаштыруу контекстинде өкүлчүлүк институттарын изилдөө методологиясын талдоо төмөнкүдөй тыянак чыгарууга мүмкүндүк берди:

1. Изилдөөдө биз өкүлчүлүк институттары чөйрөсүндөгү саясий процесстерди талдоодо көптөгөн методологиялык ыкмаларга таяндык, алардын ичинен тарыхый, ченемдик, институттук жана структуралык-функционалдык ыкмаларга өзгөчө көңүл бурулду.

2. Саясий системаны демократиялаштыруу шартында өкүлчүлүк институттарын изилдөөдө методологиялык ыкмаларды колдонуу теориялык жактан да, илимий жактан да зарыл, ансыз биздин изилдөөбүз азыркы илимдин талаптарына жооп бербейт.

3. Ар кандай методологиялык ык-

маларды колдонуу процессинде биз ар кандай аспектилерди караган ар түрдүү илимпоздордун илимий көз караштарын жана корутундуларын салыштырууга, ошондой эле жыйынтыктарды жалпылоого жана изилдөөнүн натыйжаларын ачуу жана талдоо боюнча эң оптималдуу ыкманы табууга аракет кылуу мүмкүнчүлүгүбүз бар. Кыргызстандагы азыркы саясий жана укуктук чындык.

4. Өкүлчүлүктүү демократиянын парадигмасы саясий плюрализм принцибине негизделет, ал коомдук аң-сезимде, коомдук турмушта көрүнүп, коомдун уюштуруу структураларына таасир этет жана ар кандай коомдук-саясий институттарда: парламенттерде, партияларда, бардык деңгээлдеги өкүлчүлүк органдарында камтылган. , жарандык коом.

5. Илимдеги салыштырма методология окшоштуктун жана айырмачылыктын элементтерин аныктоону, анын ичинде постсоветтик кайра куруунун ар кандай варианттарын камтыйт. Бул жерде эң негизгиси бул салыштыруу учурунда кайсы факторлор жана кандай негиздер менен баса белгиленип жатканы.

Адабияттар:

1. Артыкбаев М.Т. Постсоветтик республикалардын саясий системаларын институтташтыруу: монография. – Бишкек, 2016. – 50-б.
2. Мельвиль А.Ю. Демократические транзиты: теоретико-методологические и прикладные аспекты. – М., 2018. – С. 19.
3. Парсонс Г. Система современных обществ. / Пер. с англ. Л.А. Седова. / Под ред. М.С.Ковалёвой. – М.: Аспект- Пресс, 2015. – 270с.
4. Истон Д. Будущее постповеденческой фазы. – 2007.- С. 15.
5. Фарукшин М.Х. Политическая система в обществах. // Социал.-полит. науки.- 2016. - №5. – С.60.
6. Желтов В.В. Сравнительная политология: учеб. пособие /В.В. Желтов – М.: Акад. Проект Фонд «Мир», 2014.- С. 43.
7. Тофлер А. «Третья волна». Изд. 2-е перераб. – Нью-Йорк, 2008. -С. 148.
8. Хантингтон С. Демократическая третья волна. Демократия в XX в. Изд. Университета Оклахомы, 2015. – С. 125.
9. Растоу Д. Переходы к демократии: попытка динамической модели. / Хрестоматия. – М., 2014. – С. 161.
10. Пшеворский А. Переходы к демократии. /Хрестоматия. – М., 2020. – С. 123.